

Witold Wrzesień

Instytut Socjologii UAM
Poznań

WYBRANE PROBLEMY MIĘDZYPOKOLENIOWEJ TRANSMISJI KULTURY MŁODZIEŻOWEJ

We współczesnej literaturze zajmującej się problematyką kulturowej ekspresji młodzieży odnajdziemy stanowisko zakładające, iż obserwujemy obecnie „specyficzny stan stagnacji”, brak „wyrazistości” młodego pokolenia, czas „ciszy subkultur” itp.

Można w tym miejscu zapytać czy zjawisko takie nie jest spowodowane „zanikaniem” jawnego manifestowania postaw buntowniczych wobec „wrogiego” środowiska świata ludzi starszych, rodziców, wobec instytucji społecznych czy działań systemu polityczno-prawnego państwa, skierowanych przeciwko młodzieży jako grupie podważającej istniejące systemy norm, wartości, wzorów zachowań. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest przeniesienie realizowanych wzorów zachowań kontestacyjnych do sfery zachowań wewnętrznych, wewnątrzgrupowych – obecnych lub możliwych do „odszyfrowania” tylko dla członków młodzieżowej subkultury (termin ten używam tu w rozumieniu F.H. Tenbrucka – *Teikultur*). Jednocześnie można zastanowić się jakie są współcześnie występujące proporcje pomiędzy młodzieżową kontestacją systemu aksjologiczno-normatywnego społeczeństwa a młodzieżowym „buntem” wobec norm, wartości i wzorów zachowań będących przedmiotem socjalizacji w rodzinie.

W niniejszym opracowaniu postaramy się skupić na relacjach występujących pomiędzy grupami różniącymi się wiekiem tak, że można traktować je w kategoriach następujących po sobie pokoleń (rodzina), jak i grup osób nieznacznie różniących się wiekiem, a jednocześnie bardzo ważnych dla procesów transmisji kulturowej i socjalizacji (bliskie generacje, międzypokolenia).

„Dziś w socjologii za pokolenie uważa się sumę wszystkich należących do danego kręgu kulturowego osób w mniej więcej równym wieku, które na podstawie wspólnej sytuacji historyczno-społecznej wykazują podobieństwo postaw, motywacji, nastawień i systemów wartości” [H.M. Griese 1996:80].

Innymi istotnymi czynnikami warunkującymi kształtowanie się grup pokoleniowych są wspólnota czasu i wspólnota przestrzeni, razem konstytuujące „wspólnotę zasadniczego losu (...), tożsamości przeznaczenia doprowadzającej do powstania wśród rówieśników zbieżności drugorzędnych, które streszczają się w jedności ich stylu życia” [G. Nowacki 1991:28].

Do owych zbieżności drugorzędnych manifestowanych w stylu życia młodzieży zaliczyć można zarówno mody i fascynacje, jak i tworzenie ruchów o znamionach subkultur.

O charakterze form manifestacji spontanicznej kultury młodzieżowej – to czy przybiera ona postać subkultury, czy pozostaje jedynie modą, fascynacją – w znaczym stopniu decyduje sytuacja historyczna i społeczno-polityczna, czyli wspomniany wyżej czas i miejsce. Jednostki zajmujące te same lub zbliżone pozycje w tak pojmowanej czasoprzestrzeni przeżywają wspólnie, jednocześnie te same zjawiska, procesy, które w konsekwencji odpowiedzialne są za ukształtowanie osobowości osób mniej lub bardziej aktywnie w nich uczestniczących [zob. M. Ossowska 1963:47-51].

Dilthey ujmuje to zjawisko jednoczesności doświadczania takich samych oddziaływań kulturowych i takiej samej rzeczywistości społeczno-politycznej jako cechy wyróżniające następujące po sobie pokolenia. Szybkość zmian społecznych można traktować tutaj w kategoriach zmiennej modyfikującej, katalizatora pojawiania się nowych pokoleń [zob. M. Mead 1987].

Zmiana pokoleń to nie tylko następstwo pokoleń definiowane przy pomocy zmiennych demograficznych (wieku zawierania małżeństw i wydawania potomstwa), a przede wszystkim modyfikacje relacji władzy: podział ról społecznych, redefiniowanie systemów norm i wartości, przetransponowywanie obowiązujących wzorów zachowań, dysponowanie środkami i mechanizmami kontroli społecznej. Interesująca nas tu zmiana nie ma charakteru skokowego, jest procesem przebiegającym mniej lub bardziej płynnie.

Za płynność owego procesu odpowiedzialne są struktury występujące pomiędzy pokoleniami, w naszych badaniach definiowane jako „bliskie generacje” (u Mannheim’a podobne struktury występują pod pojęciem „międzypokolenia”), będące nośnikami zarówno zespołów cech nowych, jak i (nierzadko modyfikowanych) cech występujących w poprzednich generacjach.

Probleмами bliskich generacji autor zaczął zajmować się na początku lat 90-tych, kiedy to w trakcie badań stylu życia młodzieży i wewnątrzrodzinnego systemu kontroli zaobserwowano zjawisko zanikania, zrywania więzi pomiędzy członkami młodzieżowych grup rówieśniczych nieznacznie różniących się wiekiem (różnica wieku 3 - 6 lat). Przeprowadzane dalej badania ukierunkowano na eksplanację zjawiska i opis jego dynamiki. Starano się ustalić na ile, silniejszy na początku lat 90-tych i słabnący dalej, proces zanikania więzi pomiędzy bliskimi generacjami spowodowany jest przebiegającą równolegle transformacją ustrojową w Polsce, które czynniki pojawiły się w polskiej

kulturze młodzieżowej po raz pierwszy i dlaczego wystąpiły w tym miejscu i czasie.

Analizowano dynamikę kulturowej dyfuzji norm, wartości i wzorów zachowań opisywanych jako „Pokolenie X”. Jej polskie mutacje i nadawanie nowych znaczeń, zarówno w sferze świadomościowej młodzieży, jak i w obrębie systemu ekonomicznego – transformacja znaków, symboli w celach reklamowych, maksymalizacji zysku, manipulacyjnej segmentacji rynku młodzieżowego itp.

Badaniami objęto również proces edukacji nieformalnej, jeden z podstawowych elementów socjalizacji w grupach rówieśniczych – proces transmisji kultury młodzieżowej – uczenie od rówieśników i wymiana informacji pomiędzy młodszymi i starszymi przedstawicielami tych samych i różnych bliskich generacji.

Bliskie generacje decydują o dynamice, gwałtowności przebiegu procesu wymiany pokoleń. „Napięcia w wymianie pokoleń zmniejsza, według Mannheim’a, wzajemna konfrontacja bliższych sobie „międzypokoleń”, umożliwiająca utrzymanie równowagi. To właśnie międzypokolenia pierwotnie wpływają nawzajem na siebie i są odpowiedzialne za ciągłość wymiany pokoleniowej” [H.M. Griese, op. cit.: 86].

Jak wspomniano już wyżej termin „bliska generacja” nawiązuje do koncepcji Mannheim’a, z tym zastrzeżeniem, iż w przeprowadzonych badaniach, w odróżnieniu od postulatów Mannheim’a, staraliśmy się oprócz zespołu cech jakościowych opisujących „bliskie generacje” ustalić również subiektywnie oceniane przedziały wiekowe definiujące zakres ramowy interesującego nas zjawiska.

Za wskaźnik świadomego selekcjonowania bliskich generacji przez uczniów, przyjęto deklaracje maksymalnego przedziału wieku dopuszczalnego do klasyfikacji osób do grup rówieśniczych. Uzyskane dane konfrontowano z informacjami dotyczącymi rzeczywistego utrzymywania kontaktów z osobami starszymi i młodszymi, form wspólnego spędzania czasu wolnego i wymiany informacji na temat elementów kultury młodzieżowej.

W przebadanej próbie (600 uczniów szkół średnich w Poznaniu) przeważająca większość, bo 74,17% uczniów deklarowało, że „rówieśnicy” konstituujący międzypokoleniowe grupy rówieśnicze to ludzie urodzeni w tym samym roku, a także nieznacznie starsi i młodsi.

Po wyselekcjonowaniu osób, dla których utrzymywanie kontaktów z osobami nieznacznie starszymi i młodszymi nie ma charakteru wyłącznie akcydenalnego ustalono przedziały interesującej nas tu bliskiej generacji uczniów szkół średnich. W przypadku osób starszych największe liczebności frakcji odnotowano w przedziale od dwóch do czterech lat różnicy wieku (2 lata – 31,34%; 3 lata – 17,5%; 4 lata – 17%). W przypadku osób młodszych analogicznie od dwóch do trzech lat różnicy (2 lata – 40%; 3 lata – 18,7%).

Podsumowując można stwierdzić, że dla uczniów szkół średnich bliska generacja (międzypokolenie) zamyka się obecnie (dane dotyczą drugiej połowy 1997 roku) w przedziale wieku o maksymalnej różnicy siedmiu lat. W porównaniu do badań z początku lat 90-tych nastąpiło tutaj nieznaczne poszerzenie ram wieku deklarowanych przez uczniów szkół średnich, współwystępujące z pojawianiem się silniejszych tendencji integracyjnych pomiędzy bliskimi generacjami i w bliskich generacjach. W latach 1991 - 93 maksymalny przedział wieku przypisywany własnej bliskiej generacji przez uczniów szkół średnich zamykał się w granicach 5 - 6 lat.

Wykorzystując model pojęciowy Mannheimowskiej teorii pokoleń można wysunąć przypuszczenie, iż zasygnalizowany wcześniej fakt pojawiania się tendencji izolacjonistycznych pomiędzy bliskimi generacjami na początku lat 90-tych, był zakłóceniem ciągłości w wymianie pokoleń. Za efekt ten w znacznym stopniu odpowiedzialny był fakt skokowej zmiany systemowej, szybkiej zmiany społecznej przyspieszającej wymianę pokoleń. Transformacja społeczno-kulturowa przyspiesza, zdaniem Mannheim, pojawianie się nowych międzypokoleń (bliskich generacji) i decyduje o jakościowej zmianie procesu socjalizacji. Najistotniejsze jest tu wspólne „doświadczenie przez jednostki wrażenia i przeżycia wczesnego dzieciństwa i młodości, które prowadzą do podobnego uformowania świadomości” [op.cit.: 85].

Ważny jest tutaj również moment w którym przebiega proces socjalizacji, a konkretnie moment przeżywania pierwszych wrażeń [zob. P.L. Berger, T. Lukmann 1983]. Pierwsze wrażenia różnych pokoleń są odmienne, pokolenia różnią się z powodu innych przeżyć we wczesnym procesie socjalizacji i w młodości, co w konsekwencji prowadzi do pojawiania się konfliktu pokoleń.

Tempo zmian społeczno-kulturowych w pierwszej połowie lat 90-tych w Polsce spowodowało również pojawienie się różnic we wczesnym procesie socjalizacji bliskich generacji co zaburzyło ciągłość wymiany pokoleń.

Podstawowa dla owej ciągłości jest bowiem konieczność stałego przekazywania odziedziczonych dóbr kultury, w tym miejscu szczególnie nas interesujących znaków, symboli, wzorów kultury młodzieżowej. Ustalono że młodzież w latach 90-tych charakteryzuje się bardzo niskim poziomem wiedzy na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej.

Do końca lat 80-tych obserwowano płynne przekazywanie wiedzy na temat dawnych i bliższych współczesności ruchów subkulturowych, podstawowych nośników kultury młodzieżowej (muzyka rockowa, film, literatura) czy form kulturowej ekspresji młodzieży, pomiędzy bliskimi generacjami. Kolejne wstępujące bliskie generacje dysponowały wystarczającą wiedzą, aby móc poddawać ją refleksji, kwestionować w celu tworzenia nowej jakości w obrębie kultury młodzieżowej, używając pojęcia Manheima stawać się współczesnym. Lata 90-te dodały do tego procesu nową jakość. Pierwsze bliskie generacje

odrzucały większość norm i wartości poprzednich generacji łącznie z wiedzą na temat historii młodzieżowej subkultury, co można w pewnym uproszczeniu uznać za konsekwencję przełomu roku 1989.

Na początku lat 90-tych obserwowaliśmy zakwestionowanie tradycji kultury młodzieżowej i uznanie jej norm, i wartości za problematyczne bez dysponowania adekwatnym poziomem wiedzy na ich temat. Równocześnie obserwowano próby poszukiwań w obrębie subkultury młodzieżowej pokolenia rodziców.

Jednymi z badanych wówczas zmiennych odpowiedzialnych za tendencje izolacjonistyczne pomiędzy bliskimi generacjami były preferencje muzyczne młodzieży i stan wiedzy na temat miejsca muzyki rockowej w poszczególnych generacyjnych wcieleniach kultury młodzieżowej.

Początek lat 90-tych to okres braku stabilnego rynku muzycznego w Polsce, co dodatkowo utrudniało proces kształtowania tożsamości kulturowej młodzieży, traktowany w kategoriach kontinuum. Muzyka rockowa zawsze stanowiła nośnik podstawowych norm i wartości manifestowanych przez subkulturę młodzieżową. W miarę stabilny przemysł fonograficzny i rynek muzyczny pojawił się w Polsce po roku 1993 (podobnie do stabilizacji procesu reform ekonomicznych i społecznych) i pomimo znacznej jego komercjalizacji zaczął mniej lub bardziej bezpośrednio modyfikować relacje zachodzące pomiędzy młodzieżą nieznacznie różniącą się wiekiem. Pojawiły się płyty większości znaczących dla kultury młodzieżowej wykonawców, zaczęto publikować książki odwołujące się do tradycyjnych sprzężeń w relacjach pomiędzy kulturą młodzieżową a kulturą muzyki rockowej. W konsekwencji muzyka rockowa w Polsce ponownie stała się nośnikiem treści integracyjnych pomiędzy bliskimi generacjami i czynnikiem wzmacniającym kontynuację ciągłości wymiany pokoleniowej.

(W momencie pisania niniejszego tekstu znów obserwujemy jakościową zmianę – znaczna komercjalizacja polskiego rynku muzycznego przyczynia się do usuwania treści, których źródłem są spontaniczne formy kultury młodzieżowej. W miejsce tego obserwujemy działania podporządkowane ideologii przemysłu fonograficznego wprowadzającej systemy norm i wartości skierowane wyłącznie na maksymalizację zysku.)

Proces przekazywania znaków, symboli, wzorów kultury młodzieżowej jest jednym z najistotniejszych elementów socjalizacji grup pokoleniowych i bliskich generacji. Socjalizacji rozumianej tutaj za Buchhoferem, Fredrichsem i Ludtke jako „procesu przekazywania informacji” [H.M. Griesse, op.cit.:90].

Autorzy ci wskazali, że wraz z przyspieszaniem procesu zmian społecznych w społeczeństwach rozwiniętych i dynamicznych obserwujemy specyficzny proces wymiany wzorów socjalizacyjnych „kryształację niepełnego procesu socjalizacji w nastawieniach i zachowaniach grup i zastępowanie go przez kolejny, nowy proces” [op.cit.: 90].

Pokolenia i bliskie generacje (międzypokolenia) kształtują się w efekcie przeobrażeń wzorów i warunków socjalizacji, które są wyprowadzane tutaj bezpośrednio z procesu zmiany społecznej. W konsekwencji obserwujemy wyraźne różnice preferowanych wzorów zachowań i systemów wartości.

Dla wspomnianych wyżej Autorów faza młodzieńcza, najbardziej nas tutaj interesująca, stanowi „punkt szczytowy socjalizacji”, zwracają oni uwagę na fakt, że „pokolenia kształtują się w ostatecznej instancji na skutek odmiennych wpływów socjalizacyjnych w wieku młodzieńczym” [op.cit.:90].

Ważne jest również wskazanie dwukierunkowości procesu socjalizacji w społeczeństwach charakteryzujących się wysokim tempem zmian społecznych. Różne pokolenia i bliskie generacje funkcjonują tutaj zarówno jako podmioty jak i obiekty socjalizacji. Wraz z wiekiem rośnie ilość przyswajanych informacji ale jednocześnie maleje zdolność do przyswajania innowacji. Kolejne nowe młodsze generacje są „szybciej gotowe” do przejmowania nowych treści (teraz proces ten obserwować można na przykładzie subkultury techno). Starsze generacje natomiast charakteryzują się raczej postawami bardziej konserwatywnymi, skłonnościami do obrony norm i wartości im bliższych, bo asymilowanych w trakcie ich największej aktywności w fazie tworzenia związków pokoleniowych.

Sytuacja taka, owocująca nasilaniem się konfliktów pokoleniowych jest z perspektywy teorii młodzieży Buchhofera, Friedrichsa i Ludtke charakterystyczna dla społeczeństw, w których zachodzą gwałtowne zmiany społeczne.

Stan taki wystąpił w Polsce na początku lat 90-tych i dotyczył dyferencjacji pokolenia ze względu na modyfikacje w obrębie więzi pokoleniowych.

1) Dyferencjacje pionowe – tendencje izolacjonistyczne pomiędzy bliskimi generacjami i 2) dyferencjacje poziome – mnogość subkultur w obrębie grup rówieśniczych i przetransponowywanie poszczególnych ich atrybutów do powszechnie aprobowanych wzorów w obrębie mody młodzieżowej (użytki, narkotyki, wzory zachowań seksualnych, preferencje spędzania czasu wolnego itp.).

Styl życia młodzieży w latach 90-tych, nasycony jest wartościami hedonistycznymi, życie chwilą, dystansowanie się od rzeczywistości społecznej świata dorosłych, nawiązywanie do idei dekadencjonalnych, autodeklaracjami przynależności do Pokolenia X.

Za stan taki, jak sądzę, odpowiedzialne jest w pewnym stopniu starsze pokolenie, osób w średnim wieku, wchodzące w przemiany po roku 1989 z „kapitałem” umożliwiającym oddziaływanie innowacyjne w obrębie różnych systemów społecznych (np. zawodowych, politycznych itp.).

W przypadku polskiej rzeczywistości początku lat 90-tych sprawdziła się teza Griese’go, który pisał że „to średnie pokolenie, a nie młodzież, oddziałuje innowacyjnie na społeczeństwo i jego podsystemy, bo do tworzenia innowacji i wcielania ich w życie potrzebne są: wiedza, doświadczenia, kompetencje i władza, a więc atrybuty, które nie są typowe dla młodzieży” [op.cit.: 93].

W konsekwencji w procesie budowania tożsamości (por. E.H. Erikson) współczesnej młodzieży w Polsce zaczęły się pojawiać normy, wartości i wzory zachowań będące próbą łagodzenia coraz silniejszych stanów frustracyjnych towarzyszących uczniom, studentom, absolwentom szkół i uczelni. Problemy w wykorzystywaniu nadarzającej się „szansy na lepsze życie”, tak chętnie propagowanej w mediach a jednocześnie mimo starań osiągalnej jedynie dla nielicznych.

Można, jak sędzę zaryzykować tutaj przypuszczenie, iż współczesna subkultura młodzieżowa w Polsce zaczyna upodabniać się do jej odpowiedników w krajach Europy zachodniej (por. F.H. Tenbruck, koncepcja konwergencji młodzieży krajów uprzemysłowionych) pokolenie dość refleksyjnie oceniające rzeczywistość, która ich otacza: „obowiązuje zasada „wcześniej dobrze się zastanów”, czy nie lepiej mieszkać u rodziców, jeść w knajpie z kumplami, spróbować odpowiedzieć na pytanie, o co w tym wszystkim chodzi, zamiast śpieszyć się jak idiota, a potem zdać sobie sprawę, że nie było warto” (Ch. Tison – fragment recenzji książki D. Couplanda „Generation X”, NME 8.09.1994).

Taka postawa podlegająca różnorodnym mutacjom wydaje się być osią świadomości pokoleniowej będącej podstawą realizowanego stylu życia młodzieży samej deklarującej przynależność do Pokolenia X.

Należy zastanowić się czy obserwujemy tutaj zmianę o charakterze jakościowym, czy jest to tylko niewielka modyfikacja wzorów zachowań definiujących styl życia młodzieżowej subkultury od momentu jej pojawienia się, modyfikacja stylu życia poprzednich pokoleń.

Interesujące wydaje się też, w jaki sposób sami przedstawiciele młodzieżowej subkultury lat 90-tych postrzegają ów problem i czy są jego świadomi.

Przeprowadzone badania pozwoliły na klasyfikację opinii i postaw młodzieży, stanowiących zbiór cech charakteryzujących, zdaniem badanych, ich pokolenie.

Wyselekcjonowano cztery typy charakteryzowania własnego pokolenia:

- 1) typ hedonistyczno-dekadencki;
- 2) typ afirmacyjno-optimistyczny;
- 3) typ refleksyjno-krytyczny;
- 4) typ apologetyczny-ignorancki.

Opis pierwszego typu zawiera opinie i postawy osób, które charakteryzują własne pokolenie jako zbiorowość żyjącą bez zahamowań, znajdującą się w stanie permanentnej zabawy, uwielbiającą „impresowy styl życia”. Podstawową wartością wymienianą tutaj jest wolność, rozumiana jako swoboda poglądów i stylu życia („luz”, beztróskie podejście do życia), a także jako samodzielność, spryt i „pomysłowość” pojmowane w kategoriach nie zawsze legalnych „interesów”. Tak rozumiana wolność łączona jest tu także z niezależnością od powszechnie uznawanych systemów wartości. Pokolenie to

definiowane jest jako pokolenie bez autorytetów. Konsumpcyjny styl życia zorganizowany jest wokół częściowo przejmowanych, częściowo modyfikowanych zachodnich mód i preferencji w obrębie form spędzania czasu wolnego. Centralne miejsce zajmują tutaj używki: alkohol, narkotyki i papierosy, wszystkie w nadmiernych ilościach. Powszechność stosowania narkotyków (głównie miękkich) doprowadziła do zmiany proporcji w preferowanych używkach – narkotyki wypierają alkohol. Beztroskie podejście do życia to także brak miłości w hierarchii preferowanych wartości, mimo bogatego życia seksualnego – „najlepsza miłość to wolna miłość”. Ostatnią cechą tak charakteryzowanego własnego pokolenia jest specyficzny język – wulgarny, ubogi i nasycony przekleństwami, wykorzystywany wszędzie, we wszystkich sytuacjach społecznych, stanowiący kod identyfikacyjny pokolenia.

Drugi typ opisu własnego pokolenia, typ afirmacyjno-optimistyczny to charakterystyka zupełnie przeciwstawnych, w stosunku do typu hedonistyczno-dekadentckiego, cech współczesnej młodzieży.

Badani wskazywali tutaj na pozytywne nastawienie do życia połączone z dążeniem do standardów zachodnioeuropejskich. Podstawową wartością jest ambicja przejawiająca się chęcią zdobycia jak najlepszego wykształcenia, dobrze płatnej pracy gwarantującej dobrobyt materialny. Nie jest to jednak pokolenie stroniące od zabawy, ale jest to „dobra zabawa”, bez nadużywania alkoholu, bez narkotyków i bez palenia papierosów, natomiast z dużą dozą poczucia humoru. Wartością jest miłość, stymulowana pragnieniem uczucia, będąca drogą do stabilizacji emocjonalnej. Pragnienie uniezależnienia się od rodziców i samodzielności osiągnęte jest poprzez naukę i uczciwą pracę.

Trzeci typ opisu własnego pokolenia, typ refleksyjno-krytyczny to charakterystyka poprzez negatywnie oceniane cechy występujące w innych typach definiowania własnej generacji.

Badani wskazują tutaj na specyficzny stan zagubienia charakteryzujący się „życiem bez zasad – robieniem różnych rzeczy bez zastanowienia”, dla zabawy. Lekkomysłowość przejawia się też w „ciągłym imprezowaniu” ocenianym tutaj negatywnie jako przejaw braku ambicji, lenistwa i braku myślenia o przyszłości. Jest to pokolenie nietolerancyjne, obłudne i zakłamanie, łączące snobizm i przywiązanie do pieniądza jako centralnej wartości z tzw. „luzem” – tutaj definiowanym jako stan wewnętrznej pustki, braku idei życiowych, głupoty i znudzenia, uzupełniany fascynacją narkotykami i komputerami. Kolejną ocenianą negatywnie cechą jest brak poszukiwania autorytetów w starszych pokoleniach i wręcz ostentacyjny brak szacunku dla starszych. Podobnie negatywnie oceniana jest biegunowa ambiwalencja postaw wobec religii i systemu norm moralnych z nią związanych, albo nieufność i niechęć, albo zbyt silne „przywiązanie do religii”.

Jest to pokolenie agresywne, wulgarnie, niedojrzałe, nadużywające alkoholu, szybko dążące do dorosłości, co wyraża się w bardzo swobodnym podejściu do życia seksualnego, szczególnie lekkomyślne w dobie AIDS.

Preferowany system wartości manifestuje się w konsumpcyjnym stylu życia. Szczególnie krytykowano tutaj egoizm, małe otwarcie na sprawy innych ludzi, zubożenie, brak przyjaźni i „konieczność szpanowania”, możliwą dzięki wysokiemu statusowi materialnemu, a tego „nie zdobywa się nauką czy uczciwą pracą”, „albo się urodziłeś w bogatym domu albo się musisz ustawić, bo inaczej będziesz nikim”.

Ostatnimi wskazywanymi w tym typie definiowania własnego pokolenia cechami był brak samokrytycyzmu, uleganie modom polegające na fascynacji „mało wartościowymi” elementami kultury zachodniej czy zachodniego stylu życia.

Czwarty typ definiowania własnego pokolenia, typ apologetyczno-ignorancji, wyselekcjonowano opierając się wyłącznie na dość trafnym deklarowaniu oceny własnych rówieśników przez pryzmat cech nowych nie występujących we wcześniejszej subkulturze młodzieżowej. Nie są to jednak cechy wyartykułowane zbyt precyzyjnie i stąd przymiotnik ignorancji – po prostu brak, niekiedy zupełnie elementarnej wiedzy o tradycji kultury młodzieżowej, uniemożliwia bardziej wnikliwą prezentację słusznie sygnalizowanych cech.

Na pierwszy plan wysuwa się tutaj oryginalność i pragnienie poznawania i tworzenia „nowości” zarówno w obrębie preferowanych wzorów zachowań, stylu życia czy systemów wartości.

Nawiązując do tego rodzaju definiowania własnego pokolenia przez uczniów szkół średnich można konstatować, że to pokolenie jest „nowe”, bo selektywnie podchodzi do otaczającej go rzeczywistości kulturowej, pewne elementy wybierając prawie bezrefleksyjnie inne ignorując z zaskakującą wręcz bezwzględnością i konsekwencją.

Podsumowując należy stwierdzić, że mimo pewnych podobieństw do wcześniejszych pokoleń obserwujemy obecnie pojawienie się nowej jakości w obrębie młodzieżowej subkultury, co jest bezpośrednią konsekwencją samego faktu zmiany ustrojowej w Polsce oraz dynamiki przemian, stymulujących szybszą wymianę międzypokoleń.

Świadomość pojawiania się nowej jakości młodzieżowej subkultury obserwujemy w samej autoocenie własnej generacji, nowe normy, wartości i wzory zachowań nie są pozbawione wewnątrzgeneracyjnej refleksji. Jest to jednak refleksja bardzo specyficzna i niejednoznaczna. Obserwujemy tutaj postrzeganie tych samych cech, cech charakteryzujących współczesną młodzież, powszechnych i będących czynnikami generacyjnej identyfikacji (np. narkotyki, brak autorytetów, ambicja, seks), zarówno jako cech pozytywnych, jak i cech negatywnych. Trudno tu w takim razie mówić o w miarę spójnej wewnętrznie kategorii społecznej, co jak sądzę jest kolejną istotną cechą współczesnej młodzieży.

Badanie następujących po sobie wcieleń kultury młodzieżowej powinno zmierzać w stronę coraz to bardziej usystematyzowanej, syntetyzującej refleksji

teoretycznej. Możemy jednak napotkać tutaj pewne trudności, będące konsekwencją występujących w obrębie dziedzin wiedzy zajmujących się młodzieżą tradycji teoretyczno-metodologicznych. Na przykład dość duże zróżnicowanie sposobów definiowania młodzieży jako autonomicznej kategorii społecznej jest tu dodatkowym utrudnieniem. Odnajdziemy tu też zróżnicowania terminologiczne dotyczące jednostek konstytuujących interesującą nas kategorię.

Pierwszym z takich terminów jest „dojrzewający” (adolescent), termin opisujący młodość jako „fazę” w życiu człowieka. W jej obrębie wyróżnia się czasami wczesną adolescencję (10-15 lat) i traktuje jako odrębną jednostkę badaną. Niekiedy okres ten zamyka się w ramach (11-19 lat) co odpowiada polskiemu rozumieniu terminu nastolatek (teenager). Są też badania dotyczące późnej adolescencji, dla niektórych (np. E.H. Erickson) tożsamej z samym terminem adolescencji, przypadającym na 18-23 rok życia.

Innym terminem jest „nastolatek” w rozumieniu nadanym mu na przełomie lat 40-tych i 50-tych w USA i Wielkiej Brytanii (teenager, 15-25 lat) [zob. D. Bradley 1992, D. Hebdige 1979]. Jest też „młody dorosły” przeznaczony dla osób, które przekroczyły dwudziesty rok życia.

Przytoczone powyżej terminy odwołują się do wieku, zmiennej wyznaczającej ramy kategorii (i wewnętrznych subkategorii) młodzieży jako grupy społecznej.

Innym sposobem definiowania młodzieży, jest ujmowanie pojawiającej się kategorii społecznej (grupy społecznej), jako efektu „stanu młodości”, pojmowanego w kategoriach fazy przejściowej od dzieciństwa do dorosłości.

Często przytaczanym przykładem w polskiej literaturze dotyczącej młodzieży jest konstatacja K. Kenninstona, który pisał, że „młodość jest stanem psychologicznym a nie konieczną pozycją grupy społecznej” [K. Kenniston 1972].

Młodość jest też definiowana jako forma zachowań współokreślana i modyfikowana przez zbiory norm, i wartości, traktowanych zgodnie z teorią ról społecznych, w kategoriach oczekiwań systemu aksjologiczno-normatywnego społeczeństwa. Dla H. Schelskiego młodość to „faza przejściowa od względnie autonomicznej roli dziecka do roli dorosłego, dziś w znacznym stopniu uznanej za społecznie ogólnie obowiązującą i ostateczną” [H.M. Griese, op.cit.: 102].

Podobnie definiuje też G. Nowacki pisząc, że „młodość ujmowana w kategoriach społecznych stanowi zestaw ról, jakie ma do odegrania jednostka wkraczająca w społeczeństwo ludzi dorosłych, oraz zbiór rzeczywistych zachowań społecznych, będących jakąś realizacją owego scenariusza” [op.cit.:22].

Przystosowanie do pełnienia roli dorosłego jest równocześnie procesem eksperymentowania z różnorodnymi rolami i zespołami ról zarezerwowanych dla fazy młodości. Cechą charakterystyczną młodzieży w społeczeństwach uprzemysłowionych jest poszukiwanie własnej tożsamości (walka o własną tożsamość), odnalezienie własnego miejsca w strukturze społecznej [zob. E.H. Erickson 1968].

Młodzież jest też definiowana poprzez odwoływanie się do jednego z efektów fazy młodości – zmiany pozycji w strukturze społecznej. Młodość (adolescencja) to „faza przejściowa, dla której charakterystyczna jest zmiana przynależności grupowej; młody człowiek znajduje się zatem w jakiejś jednoznacznie kognitywnie nie ustrukturuowanej przestrzeni życiowej i nie jest traktowany jednoznacznie przez inne osoby ze swego środowiska, co prowadzić musi do niepewności, utraty orientacji, konfliktów i napięć w jego zachowaniu i – generalnie – w całym samopoczuciu” [H.M. Griese, op.cit.: 45].

Młodzież traktowana jest też jako „filtr kulturowy” odpowiedzialny za akulturację jednostek w społeczeństwie, wprowadzenie w kulturę, społeczeństwo, przystosowanie do pełnienia ról ludzi dorosłych [zob. F.N. Tenbruck 1962].

Są też definicje łączące wyznaczniki demograficzne ze zjawiskami charakterystycznymi dla świata subkultur młodzieżowych.

Za przykład niech posłuży tu definicja Barbary Fatygi, która pisze, iż „młodzież to zarówno nastoletni uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych, uczniowie szkół średnich oraz studenci i inni młodzi dorośli, którzy, mając nawet za sobą tak zwany moment startu życiowego, zarazem nie zrywają związków z grupami subkulturowymi, w których koncentruje się przeważająca część lub – rzadziej – całość ich aktywności życiowej” [199:123].

W niniejszym opracowaniu termin subkultura stosowany jest w dwóch znaczeniach: 1) w odniesieniu do całej kategorii społecznej młodzieży i 2) w odniesieniu do grup tworzących w obrębie całej kategorii autonomiczne formy kulturowej ekspresji.

W definicji B. Fatygi grupy subkulturowe pojmowane są inaczej niż w stosowanym uprzednio za F.N.Tenbruckiem rozumieniu subkultury ('Teilkultur', „własna subkultura”, termin obejmujący całokształt zjawisk charakteryzujących młodzież jako autonomiczną strukturę, kategorię społeczną).

Tutaj subkultura to „względnie spójna grupa społeczna pozostająca na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego, wyrażająca swoją odrębność poprzez zanegowanie lub podważanie utrwalo-nych i powszechnie akceptowanych wzorów kultury” [M. Pęczak 1992:4].

Nie jest celem niniejszego opracowania prezentacja wszystkich sposobów rozumienia terminu subkultura w socjologii. Od opisu spatologizowanych grup młodzieżowych z lat Wielkiego Kryzysu poczynając, po traktowanie jej jako fazy transformacji spontanicznych form kultury młodzieżowej, od subkultury poprzez kontrkulturę, do kultury alternatywnej.

Zaznaczyć jednak należy tutaj, iż w socjologicznych teoriach młodzieży i pracach monograficznych, termin ten pojawia się zarówno w odniesieniu do całej kategorii młodzieży (F.H. Tenbruck), jak i w odniesieniu do wybranych podgrup, ruchów młodzieżowych czy form kultury młodzieżowej (D. Hebdige). Trzeba tu dodać, że począwszy od końca lat 60-tych termin ten częściej

występuje w drugim rozumieniu (też kontrkultura [zob. Th. Roszak 1969, A. Jawłowska 1975].).

Podsumowując zamieszczone powyżej ustalenia definicyjne interesującego nas pojęcia, młodzież jako autonomiczna kategoria społeczna charakteryzuje się: a) nie zawsze precyzyjnie określonymi ramami wieku; b) młodością, stanem definiującym przejściową fazę życia pomiędzy dzieciństwem a dorosłością; c) uczeniem się, przystosowaniem do pełnienia ról ludzi dorosłych; d) kreacją ról, a bardziej pokoleniową modyfikacją ról charakterystycznych dla spontanicznych form kultury młodzieżowej; e) manipulacją i negacją ról narzucanych przez system aksjologiczno-normatywny społeczeństwa; f) wspólnotą norm i wartości internalizowaną w trakcie przeżywania wspólnych ważnych doświadczeń, owocującą powstawaniem poczucia pokoleniowej tożsamości; g) zmianą przynależności grupowej, redefiniowaniem systemów grup odniesienia; h) wprowadzaniem w kulturę (w tym w ponad 40-letnią tradycję kultury młodzieżowej).

Wprowadzanie w kulturę przebiega równolegle na kilku płaszczyznach. W dalszej części niniejszego opracowania skupimy się na oddziaływaniach socjalizacyjnych w rodzinie, a w szczególności na procesie przekazywania znaków, symboli, norm i wartości charakterystycznych dla kultury młodzieżowej.

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmniejsza się rola rodziny w przekazywaniu wiedzy i umiejętności koniecznych do sprawnego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie (por. F.H. Tenbruck, M. Mead).

Nadal pozostaje jednak rodzina jednym z ważniejszych czynników kształtujących systemy uznawanych wartości. Systemy wartości poddawane co prawda przez młodzież zakwestionowaniu i modyfikacji, jednakże pozostawiające istotny ślad odnajdywany na przykład w preferowanych wzorach zachowań osób wkraczających w dorosłe życie po radykalnej fazie młodości (ukończenie studiów, podjęcie pracy, stabilizacja życiowa itp.).

Nie da się zaprzeczyć, że „socjalizacja młodej osoby dokonuje się dziś w przeważającej mierze w grupach rówieśniczych, w obrębie subkultury młodzieżowej” [H.M. Griese, op.cit.: 131]. Można się natomiast zastanowić na ile słuszne jest stwierdzenie Tenbrucka, że skutkiem takiej socjalizacji jest „obniżenie jej jakości i rozpad osobowej struktury” [op.cit.: 131].

Czy mamy tutaj rzeczywiście do czynienia ze specyficznym niedosocjalizowaniem, czy jest to zmiana jakościowa pozwalająca nowym pokoleniom i bliskim generacjom na szybsze dostosowywanie się do coraz szybszych zmian cywilizacyjnych.

Przejdziemy obecnie do prezentacji wyników dotyczących procesów wymiany informacji (normy, wartości, wzory zachowań, znaki, symbole) na temat kultury młodzieżowej pokolenia rodziców i pokolenia dzieci w rodzinie.

Zamieszczone poniżej dane (podobnie do prezentowanych wcześniej danych na temat granic bliskich generacji i oceny własnego pokolenia) stanowią fragment szerszego projektu badawczego dotyczącego specyfiki relacji międzypokoleniowych, w tym procesów transmisji kulturowej w rodzinie i w bliskich generacjach, a także form kulturowej ekspresji młodzieży.

W przeprowadzonych badaniach naszą uwagę skupiono przede wszystkim na transmisji kulturowej dotyczącej ponad 40-letniej tradycji kultury młodzieżowej. Stąd też w dalszej części opracowania termin transmisja kulturowa w rodzinie i w bliskich generacjach zawężamy do norm, wartości, wzorów zachowań, znaków, symboli itp. konstytuujących specyfikę kultury młodzieżowej.

Za podstawowe wskaźniki typu międzypokoleniowej transmisji kulturowej w rodzinie przyjęto systemy interakcji stanowiące kanały przekazu informacji o kulturze młodzieżowej. Badania ukierunkowano tak aby uzyskać dane dotyczące przekazywania wiedzy (socjalizacja) na temat własnego pokolenia, w tym informacje:

a) o stylu życia, rozumianym jako specyficzny sposób bycia, charakteryzowany poprzez zespoły codziennych zachowań, odróżniający dane pokolenie od innych pokoleń;

b) o formach spędzania czasu wolnego;

c) o preferencjach dotyczących uczestnictwa w kulturze (muzyka (głównie rockowa), film, literatura);

d) o modzie młodzieżowej;

e) o formach komunikacji werbalnej, głównie o słowach, zwrotach o znaczeniu symbolicznym, identyfikacyjnym dla pokolenia, subkultury;

f) o czynnościach, rzeczach zakazywanych przez rodziców, nauczycieli, system polityczno-prawny itp. (używki, narkotyki, sex itd.).

g) o sytuacji społeczno-politycznej w Polsce i na świecie, współokreślającej specyfikę kultury młodzieżowej pokolenia.

Przeprowadzone badania pozwoliły na wyselekcjonowanie kilku typów międzypokoleniowej transmisji w rodzinie.

Typologia I:

1) transmisja jednokierunkowa;

2) transmisja dwukierunkowa.

W niniejszym opracowaniu skupimy się głównie na transmisji i jej konsekwencjach w relacjach rodzice-dzieci, istnieje też kierunek odwrotny: przekaz informacji dotyczących własnego pokolenia w relacjach dzieci-rodzice. Oba typy mogą występować łącznie i oddzielnie.

Typologia II:

1) transmisja symetryczna;

2) transmisja niesymetryczna.

Oba wymienione powyżej typy są wariantami transmisji dwukierunkowej. W przeprowadzonych badaniach przeważał typ transmisji niesymetrycznej, gdzie jedna ze stron (głównie rodzice) przekazuje więcej informacji dotyczących własnego pokolenia.

Typologia III:

- 1) transmisja spontaniczna;
- 2) transmisja sprowokowana, wywołana.

Podstawą tej typologii jest przyczyna wywołująca pojawienie się interakcji, przekazu informacji. Za transmisję spontaniczną odpowiedzialne są zespoły motywów charakterystyczne dla ról społecznych pełnionych w procesie socjalizacji. Transmisja sprowokowana, wywołana jest natomiast efektem symulacji zewnętrznej – zadawania pytań dotyczących faktów, opinii, postaw. Ten typ transmisji pojawia się też w sytuacjach po obejrzeniu filmu (też wspólnie), po przesłuchaniu płyty, po przeczytaniu książki, ważnej (ważnych) dla tradycji kultury młodzieżowej.

Typologia IV

- 1) transmisja pełna;
- 2) transmisja fragmentaryczna;
- 3) transmisja akcydentalna.

Transmisja pełna zawiera wszystkie wymienione uprzednio elementy wiedzy o generacyjnym wcieleniu kultury młodzieżowej pokolenia. Jest zarówno transmisją spontaniczną, jak wywołaną, jest dwukierunkowa, niesymetryczna z przewagą oddziaływań transmisyjnych po stronie rodziców.

Transmisja fragmentaryczna to transmisja wybranych segmentów wiedzy o cechach kultury młodzieżowej pokolenia, ze szczególnym unikaniem treści drażliwych lub uważanych za niewłaściwe, naganne (sex, narkotyki, używki, formy spędzania czasu wolnego). Jest to transmisja częściej wywołana niż spontaniczna, dwukierunkowa, niesymetryczna z przypadkami o przewadze oddziaływań zarówno po stronie rodziców jak dzieci. W tym drugim przypadku oddziaływania takie pełnią funkcje prowokacyjne w celach wywołania rozmowy, niekiedy rozładowania napięć i konfliktów w relacjach kontrolnych pomiędzy rodzicami a dziećmi.

Transmisja akcydentalna to najczęściej transmisja wywołana, niekiedy też spontaniczna, pojawiająca się nieregularnie i obejmująca wybrane aspekty np. stylu życia pokolenia. Przekazywana przeważnie w formie dość chaotycznej (np. brak precyzyjnego określania dat, podawania poprawnie nazwisk itp.), dwukierunkowa, z tendencją do symetryczności – równie chaotyczne przekazywanie informacji o cechach pokolenia przez rodziców, jak przez dzieci.

Przeprowadzone badania pozwoliły na wyselekcjonowanie uczniów pochodzących z rodzin, w których występują trzy typy międzypokoleniowej transmisji kulturowej (w interesującym nas zakresie): pełna, fragmentaryczna i akcydentalna. Ponadto zaobserwowano dość dużą grupę uczniów (26%)

deklarującą, iż w ich rodzinach brak jest wymiany informacji o kulturze młodzieżowej pokolenia rodziców i dzieci.

W przebadanej próbie (600 uczniów szkół średnich Poznania) 74% badanych deklaroowało, że rozmawia z rodzicami o czasach kiedy byli oni w ich wieku. Porównuje styl życia, dyskutuje na temat wzorów zachowań, preferencji spędzania czasu wolnego wtedy i dzisiaj, wymieniają informacje, samemu opowiadając o zwyczajach współczesnej młodzieży szkół średnich.

Rozmowy te najczęściej przeprowadzane były zarówno z matką jak i ojcem (211 rodzin). Natomiast w rodzinach, w których deklarowano rozmowy tylko z jednym z rodziców, przeważały rozmowy z matką (178 rodzin) nad rozmowami z ojcem (55 rodzin). Powyższe dane ilustruje tabela nr 1.

Tabela 1

Wymiana informacji o kulturze młodzieżowej pokolenia rodziców i pokolenia dzieci

	I		II		
	N	%	N	%	
Rozmowy z obojgiem rodziców	211	35,2	156	26	
Rozmowy z matką	178	29,6	–	–	
Rozmowy z ojcem	55	9,2	–	–	
Razem	444		156		600
	%		74,0	26	100

I – Rodziny, w których rodzice rozmawiają z dziećmi o czasach, kiedy byli oni w ich wieku

II – Rodziny, w których rodzice nie rozmawiają z dziećmi o czasach, kiedy byli oni w ich wieku

Rodziny, w których rodzice, oprócz prowadzenia rozmów, proponują, czy wręcz zachęcają swoje dzieci do przeczytania książki, obejrzenia filmu, przesłuchania płyty, które ich zdaniem były ważne dla ich pokolenia należą już jednak do mniejszości (41% badanych). Co ciekawe osoby deklarujące takie oddziaływania w swoich rodzinach bardzo pozytywnie oceniły treść, wartości artystyczne zaproponowanych książek, filmów, płyt. Tylko 18% spośród nich (44 uczniów) uznało te pozycje za nieciekawe, niegodne zainteresowania współczesnej młodzieży.

Dodać tutaj jeszcze należy, że najciekawszą, z perspektywy interesującego nas zagadnienia transmisji pokoleniowej w rodzinie okazała się grupa uczniów, którzy po przeczytaniu książki, obejrzeniu filmu, przesłuchaniu płyty zarekomendowanej przez rodziców dyskutowali z nimi na jej/jego temat. Fakt ten deklaroowało 180 uczniów, co stanowi 73% wszystkich, którym rodzice starali się proponować poznanie wybranych pozycji kultury (nie tylko młodzieżowej) ważnych dla ich pokolenia i tradycji kultury młodzieżowej. Okazało się, iż

uczniowie ci w większości dysponowali znacznie wyższym poziomem wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej, jej spontanicznie powstających form, subkultur, mody młodzieżowej i postaci ważnych dla rozwoju kultury młodzieżowej od lat 50-tych do dzisiaj.

Poziom wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej potraktowano w badaniach jako wskaźnik efektywności transmisji kulturowej w rodzinie w relacjach rodzice-dzieci, oraz w bliskich generacjach.

Okazało się jednak, iż jest to przede wszystkim wskaźnik efektywności transmisji kulturowej w relacjach rodzice-dzieci. Zgromadzone dane empiryczne pozwoliły stwierdzić, iż poziom omawianej tutaj wiedzy nie jest zmienną różnicującą uczniów mniej lub bardziej aktywnie uczestniczących w transmisji kulturowej w bliskich generacjach. Ustalono, że 93% badanych deklaruowało przekazywanie i odbieranie treści stanowiących elementy transmisji kultury młodzieżowej pomiędzy nimi a przedstawicielami starszej bliskiej generacji oraz pomiędzy rówieśnikami, co nie wpływało w sposób istotny na poziom wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej.

Interesujący nas tutaj poziom wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej ustalono stosując test zawierający pytania dotyczące: a) cech kilku subkultur, ważnych dla historii rozwoju kultury młodzieżowej; b) umiejscowienia w czasie różnych ruchów młodzieżowych; c) wskazania czym zajmowali się, kim byli/są różni animatorzy kultury młodzieżowej, twórcy i „aktywiści”; d) wymienienia tytułów tzw. filmów kultowych poprzednich generacji; e) wskazania tych twórców/wykonawców muzyki rockowej, którzy przyczynili się w znacznym stopniu do jej rozwoju.

Opracowując zgromadzone materiały zastosowano pięciostopniową (podobną do stosowanej w szkołach) skalę ocen poziomu wiedzy: a) ocena niedostateczna – brak minimalnej wiedzy na temat tradycji form kultury młodzieżowej; b) ocena mierna – minimalny, bardzo słaby poziom wiedzy na interesujący nas temat; c) ocena dostateczna – przeciętny poziom wiedzy; d) ocena dobra – wyższy od przeciętnego poziom wiedzy; e) ocena bardzo dobra – bardzo wysoki poziom wiedzy na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej.

Oceniając zgromadzone materiały należy stwierdzić, iż poziom wiedzy uczniów szkół średnich na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej jest bardzo niski. W przeprowadzonych badaniach zastosowano zmodyfikowany po wstępnych badaniach sondażowych test, który dostosowany został do możliwości współczesnych uczniów szkół średnich.

Mimo to największe liczebności frakcji odnotowano przy ocenie niedostatecznej – 42,16% i miernej – 26,84%. Posiadaniem przeciętnego poziomu wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej (ocena dostateczna) charakteryzowało się 21% badanych. Ocenę dobrą w teście uzyskało 6% uczniów, a tylko 1% przebadanych uczniów dysponował wiedzą na bardzo wysokim poziomie (ocena bardzo dobra).

Spośród 31% uczniów, którzy posiadali wiedzę na poziomie przeciętnym i wyższym od przeciętnego (oceny: dostateczna, dobra i bardzo dobra) najczęściej proporcjonalnie było uczniów liceum ogólnokształcących (152, co stanowi 48% wszystkich uczniów przebadanych w liceach), następnie w technikach (21, 14% wszystkich respondentów uczących się w technikach), a najmniej w liceach zawodowych (13, 10% respondentów z liceum zawodowych).

Powyższe dane ilustruje tabela nr 2.

Tabela 2

Wiedza na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej

Poziom wiedzy	I		II		III		Razem	
	Płeć		Płeć		Płeć			%
	K	M	K	M	K	M		
Niedostateczny	55	21	59	21	46	51	253	42,16
Mierny	28	63	5	35	10	20	161	26,84
Dostateczny	61	37	13		10	5	126	21,00
Dobry	22	26			6		54	9,00
Bardzo dobry			6				6	1,00
Razem	166	153	77	56	72	76	600	100,00

I – Liceum ogólnokształcące

II – Liceum zawodowe

III – Technikum

Jak wspomniano już wyżej poziom wiedzy na temat tradycji kultury młodzieżowej potraktowano w badaniach jako wskaźnik efektywności transmisji kulturowej w rodzinie w relacjach rodzice-dzieci.

W toku badań starano się ustalić, czy zmienną różnicującą poziom interesującej nas tu wiedzy jest typ transmisji kulturowej w rodzinie (transmisji dotyczącej kultury młodzieżowej). Poddano weryfikacji następującą hipotezę: typ transmisji kulturowej w rodzinie jest zmienną różnicującą poziom wiedzy młodzieży (uczniów szkół średnich) na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej.

Przeprowadzona analiza testu istotności chi-kwadrat pozwala z 99,9% – owym prawdopodobieństwem stwierdzić, że interesujące nas cechy są od siebie zależne. Typ transmisji kulturowej w rodzinach jest zmienną różnicującą poziom wiedzy uczniów na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej.

Interpretacja bezwzględnej wartości współczynnika korelacji pozwala występującą tu korelację ocenić jako umiarkowaną, a zależność istotną.

Typ transmisji kulturowej w rodzinie a poziom wiedzy uczniów na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej

Poziom wiedzy	Typ transmisji		
	pełna	fragmentaryczna	akcydentalna
Bardzo niski	31	54	175
Przeciętny	67	41	16
Wyższy od przeciętnego	44	10	6

$p < 0,001$ $df = 4$ $N = 444$ $\chi^2 = 164,91$ $\text{współ. korel.} = 0,6374$ $C = 0,5204$

Powyższe dane ilustruje tabela nr 3.

Jak wspomniano już uprzednio oprócz rodzin transmisji pełnej, fragmentarycznej i akcydentalnej, wyselekcjonowano też rodziny o znikomym przenikaniu treści dotyczących kultury młodzieżowej pokolenia rodziców i dzieci. 154 uczniów pochodzących z tych rodzin reprezentowało bardzo niski poziom wiedzy (de facto brak minimalnej wiedzy) na temat tradycji spontanicznych form kultury młodzieżowej, a pozostałych dwóch dysponowało przeciętną wiedzą na interesujący nas tutaj temat.

Trudno doszukiwać się, opierając się na materiale zgromadzonym tylko wśród dzieci, zmiennych odpowiedzialnych za konstytuowanie się poszczególnych typów transmisji kulturowej w rodzinach. Konieczna wydaje się tutaj szczegółowa analiza realizowanych wzorów socjalizacyjnych, przeprowadzona w środowisku rodzinnym. Realizacja takich badań znajduje się obecnie w stadium przygotowań.

Przeprowadzone dotychczas badania pozwalają na wysunięcie przypuszczenia, iż jedną ze zmiennych odpowiedzialnych za zróżnicowanie typów transmisji kulturowej w rodzinie jest poziom wykształcenia małżonków, a w szczególności relacja wysokości tego poziomu pomiędzy małżonkami. Zaobserwowano bowiem, że wraz ze wzrostem zróżnicowania poziomu wykształcenia pomiędzy małżonkami, efektywność międzypokoleniowej transmisji kulturowej w rodzinie w relacjach rodzice-dzieci, ulega zmniejszeniu.

W badanej próbie w 306 rodzinach małżonkowie mieli taki sam poziom wykształcenia, różnica jednego stopnia wykształcenia występowała w 178 rodzinach, a różnica dwóch stopni wykształcenia w 116.

Po porównaniu powyższych danych ze skonstruowaną uprzednio klasyfikacją typów transmisji międzypokoleniowej w rodzinie okazało się, że obie te cechy są od siebie zależne. Przeprowadzona analiza testu istotności χ^2 kwadrat pozwala z 99,9%-owym prawdopodobieństwem stwierdzić, że wraz ze wzrostem zróżnicowania poziomu wykształcenia pomiędzy małżonkami, efek-

tywność międzypokoleniowej transmisji kulturowej w rodzinie w relacjach rodzice-dzieci ulega zmniejszeniu. Interpretacja bezwzględnej wartości współczynnika korelacji pozwala występującą tu korelację ocenić jako umiarkowaną, a zależność istotną.

Powyższe dane ilustruje tabela nr 4.

Tabela 4

Poziom wykształcenia małżonków a typ międzypokoleniowej transmisji kulturowej w rodzinie

Typ transmisji	Poziom wykształcenia małżonków		
	I	II	III
Pełna	98	41	3
Fragmentaryczna	87	15	3
Akcydentalna	70	76	51
Brak transmisji	51	46	59

I – Taki sam poziom wykształcenia małżonków

II – Różnica jednego stopnia

III – Różnica dwóch stopni

chi-kwadrat = 131,58 p = 0,001 df = 6 N = 600 współ. korel. = 0,51 C pearsona = 0,43

Zaprezentowane powyżej wyniki stanowią jedynie wstępne potwierdzenie postawionego uprzednio przypuszczenia, które wymaga dalszych badań pogłębionych w celu jego ostatecznej weryfikacji. Efektywność procesu międzypokoleniowej transmisji w rodzinie jest zjawiskiem współokreślanym przez wiele czynników, podobnie sam proces transmisji może przebiegać według wielu scenariuszy, w obrębie których na pierwszy plan wysuwają się role społeczne pełnione w obrębie realizowanych wzorów socjalizacyjnych w rodzinie.

Relacje pomiędzy realizowanymi wzorami socjalizacyjnymi a formami manifestacji spontanicznej kultury młodzieżowej są przedmiotem przygotowywanego obecnie projektu badawczego, który pozwoli na dalsze uszczegółowienie i eksplancję zasygnalizowanych w niniejszym opracowaniu problemów.

BIBLIOGRAFIA

- Berger, P.L., Luckmann, T., [1983], Społeczne tworzenie rzeczywistości, Warszawa.
 Bradley, D., [1992], Understanding Rock'n'Roll, Buckingham, Philadelphia.
 Erikson, E.H., [1968], Identity. Youth and Crisis, London.
 Fatyga, B., [19], Analiza stanu badań nad kulturą młodzieżową i grupami subkulturowymi w Polsce, w: Griese, H.M., [1996], Socjologiczne teorie młodzieży, Kraków.

- Hebdige, D., [1979], *Subculture: The Meaning of Style*, London.
- Jawłowska, A., [1975], *Drogi kontrkultury*, Warszawa.
- Kenniston, K., [1972], *Youth and Dissent*, New York.
- Mead, M., [1987], *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Warszawa.
- Nowacki, G., [1991], *Kultura polityczna pokolenia „Sierpnia’80”*, Warszawa.
- Ossowska, M., [1963], *Koncepcja pokolenia*, „*Studia Socjologiczne*”, nr 2.
- Pęczak, M., [1992], *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa.
- Roszak, Th., [1969], *The Making of Counterculture*, New York.
- Tenbruck, F.N., [1962], *Jugend und Gesellschaft. Soziologische Perspektiven.*, Freiburg, 1962.